

Vikingaexpedition till Palteskiuborg

AV RUNE EDBERG

Polotsk i Vitryssland, känt som Palteskia eller Palteskiuborg i fornnordiska källor, fick i somras påhälsning av en svensk expedition med en båt av vikingatida typ.

Det var Aifur-föreningen, som med sin 9-metersbåt tidigare gjort två "vikingafärder" i österled, som bestämt sig för att utforska floden Daugava.

Floden Daugava, också känd under namnen Dúna, Dyna och (Västra) Dvina, rinner upp i Ryssland och mynnar efter ett 100 mil långt lopp i Rigabukten i Östersjön.

Polotsk är i dag en avsides belägen landsortsstad, överskuggad av grannorten Novopolotsk som på 1960-talet anlades som sovjetisk mönsterstad med högteknologisk storindustri, höghusbebyggelse och högskoleutbildning (Polotsks statliga universitet).

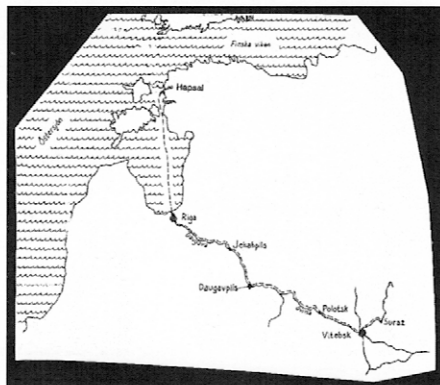
Men i Polotsk finns ett starkt medvetande om platsens stolta kulturarv, inte minst det kyrkliga och arkitektoniska.

Magnifikt läge

Sofiakatedralen, med ett magnifikt läge på flodbanken, är paradnumret. Den är ursprungligen från 1000-talet och samtida med motsvarigheterna i Kiev och Novgorod. Krig och bränder har härjat byggnaden svårt, och på 1700-talet, under den polska tiden, byggdes den om till katolsk kyrka i barockstil. Nu är den restaurerad i samma stil men den ursprungliga planen liksom bevarade delar av den äldsta byggnaden kan fortfarande beskådas i ett underjordiskt museum.

Utanför katedralen står ett flyttblock i röd granit med en kristen 1100-talsinskrift, en av de sju så kallade Borisstenar som är kända från mellersta Daugavaldalen. Blocket, ett slags slavisk motsvarighet till de nordiska runstenarna, har ursprungligen legat i flodbädden.

Om nu Sofiakatedralen har förändrats starkt på de nästan tusen år som gått sedan

Karta över färdvägen från Vitryssland, genom Lettland och Riga som just firade 800-årsjubileum.

den byggdes, är Frälsarkyrkan från 1100-talet desto mer orörd. Det är en liten arkitektonisk pärla där konservatorer nu arbetar med att rädda kyrkans enastående originalfresker.

Från Ruriks tid

Polotsk är en av de äldsta fornryska städerna. I den berömda Nestorskrönikan nämns platsen under år 862, då det heter att Rurik – den skandinaviske hövding som enligt de legendariska uppgifterna då gjorde sig till furste i Novgorod – utnämner en lojal man till hövding i Polotsk.

Ännu mer skandinaviskt blir det, fortfarande enligt krönikan, år 980 då furst Vladimir friar till den vackra Rogned, dotter till Polotskfurstens Rogvolod.

Vladimir hade då värvat varjager (skandinaviska legosoldater) och var på marsch från Novgorod mot Kiev för att jag bort sin bror Jaropolk som försökt ta makten när fadern, storfursten, där dött. Giftermålet med Polotskfurstens dotter skulle stärka hans ställning. Men Rogned vägrade, varpå Vladimir slog ihjäl Rogvolod och Rogneds bröder och enleverade henne.

Rogvolod hade kommit från andra sidan havet, heter det i krönikan, vilket brukar tolkas som att han var från Sverige. Rogvolod anses motsvara Ragnvald, ett vid denna tid känt svenskt hövdinganamn. Rogned födde i sin tur Vladimir flera barn men försökte sedan enligt krönikan sticka ihjäl maken som

hämnd för hans illdåd i Polotsk. Efter mycket dramatisk slutade hon sedan sina dagar i kloster.

7 000 islamska mynt

En 900-talsskatt med 7000 islamska mynt, påträffad på 1970-talet på landsbygden nära Polotsk, är ett av många spår av platsens långväga, vikingatida kontakter. På senare år har det också gjorts en hel del utgrävningar i stadens äldsta delar, där kulturlagret är upp till fem meter tjockt. Några typiskt skandinaviska fynd har dock ännu inte gjorts, så hur stort nordbornas inflytande var är i hög grad en öppen fråga.

Ett litet men mycket välordnat historiskt-arkeologiskt museum, inrymt i en före detta luthersk kyrka, ger med hjälp av ett urval fynd en god bild av platsens dramatiska förflutna från stenålder till världskrig.

Aifurs besök i Polotsk blev en höjdpunkt också vetenskapligt, eftersom universitetet med anledning av expeditionen ordnade ett heldagsseminarium för att diskutera inte bara "experimentell kommunikationsarkeologi" som expeditionen var ett exempel på, utan också kulturkontakter längs Daugava i ett långtidsperspektiv. Att Vitryssland är en ung nation som söker sin nationella identitet i ett avlägset förflutet blev tydligt på seminariet, som präglades av livliga diskussioner.

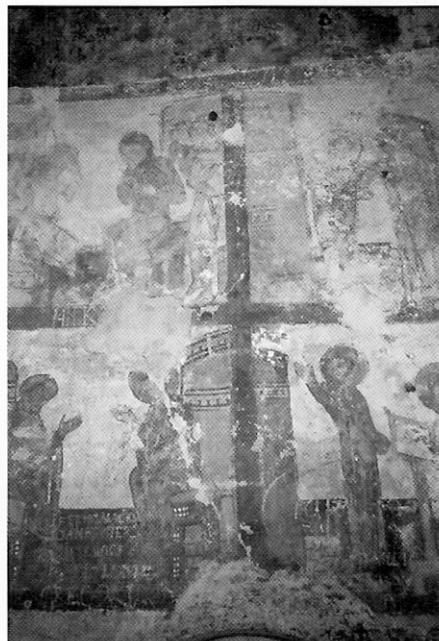
Full av forsar

Daugava är en nyckfull flod, med snabba förändringar i vattenflödet och full av forsar. Men den har trots detta använts som transportväg långt in i historisk tid, inte minst för skogsprodukter, spannmål och annat gods inifrån Ryssland för export över Rigas hamn.

Längs Daugava har det ända sedan stenåldern också gått stig eller landsväg vilket gjort att leden kunnat användas under alla årstider och i bägge riktningar. En serie befästa platser, fornborgar, har kantat dalen. Aifurexpeditionen valde att frakta båten till en startpunkt nära den vitryska/ryska gränsen, ca 70 mil från Östersjön, och färdas medströms. Båten sattes i floden den 14 juni.

FOTO: RUNE EDBERG

Redan en av de första dagarna fick Aifur stifta bekantskap med de klipptrösklar under vattnet som i alla tider gjort sjöfart på Daugava till ett riskabelt företag. Kölen slog sönder och reparationerna tog sin tid. Bland annat av denna orsak kunde expeditionen inte prova att färdas hela flodsträckan som planerat, vilket efter alla många och långa förberedelser var en mycket stor besvikelse. Men trots allt blev slutsatsen att floden, bortsett från partierna med klippig botten, var fullt framkomlig om man först rekognoiserade noga och därefter manövrerade försiktigt.

En annan viktig slutsats av närkontakterna med Daugavas klippor och stenar var att en flatbottnad, grundgående båt hade varit mycket lämpligare än en

snipa av vikingatida typ som Aifur. De Daugavafarkoster som är kända i historisk tid och av etnologer är också alla helt flatbottnade.

Hemsegling

Aifurexpeditionen möttes både i Vitryssland och Lettland av stort intresse och välvilja. Besättningen bjöds på en rad platser in till mottagningar och festligheter. Detta kulminerade i Riga, en stad som samtidigt passade på att fira 800-årsminnet av grundandet.

I Riga var det den 15 juli äntligen dags att låta årorna vila, hissa seglet och sätta kurs hemåt. Efter flera dagars fin segling med strandhugg bland annat på sven-skön Runö och på Ösel slog värdet oturligt nog om och en hård nordan tvingade

Rodd på Daugava vid Novopolotsk i Vitryssland med hyreskaserner från 1960-talet i fonden. Floden var omväxlande lugn och med sandbotten, som här, och strid och klippig.

Bilden längst till vänster. Rodd på Daugava nära Piedruja där floden bildar gräns mellan Vitryssland och Lettland.

Bosse Sundström vid styråran, iklädd Populär Arkeologis tröja. Populär Arkeologi stödde expeditionen genom att trycka upp ett antal t-tröjor med texten "Expedition Daugava 2001".

Bilden intill. Freskerna i Frälsarkyrkan i Polotsk är original, från 1100-talet, delvis hårt slitna men nu under konservering. Bilden från heliga Evfrosinjas cell i kyrkan.

besättningen att gå tillbaka till Hapsal (Haapsalu) i Estland och avsluta etappen där.

Rune Edberg är arkeolog och var vetenskapligt ansvarig för Expedition Daugava 2001.

MER ATT LÄSA

Rune Edberg: Vägen till Palteskiuborg. Sigtuna Museum.

OBS! Populär Arkeologi har ännu några exemplar kvar av böckerna om expeditionens tidigare färder: "Expedition Holmgård" och "En vikingafärd genom Ryssland och Ukraina".

Pris för båda 100:- plus porto.
Faxe beställning på 0498-22 80 21 eller eposta på red@popark.nu